

HAIDUCIA CA FORMĂ DE EVAZIUNE A ȚĂRANILOR ROMÂNI DIN TRANSILVANIA LA ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE

SEBASTIAN CICEU¹

BRIGAND AS A FORM OF EVASION OF ROMANIAN PEASANTS FROM TRANSYLVANIA AT THE BEGINNING OF THE MODERN AGE

ABSTRACT

The article that we proposed here is one of a great interest and presents another side of outlawry, or looting. The main idea of this research is to prove that the image of the outlaw that fights against the rich and power to defend the poor and to serve the justice is an overated image. It is true that they used to share the loot with other people, but most of those beneficiars were those people who provide them information and shelter. The mith of Robin Hood is not actualy real. The other idea that we want to dig out is that this type of life (an rogue life) is not welcomed by those who choose to run from the authorities and organised themselves into parties to fight for justice. They are always trying to find a way to return to the initial state, as a father or a son.

Keywords: Looting, rogue, evasion, robbery, Robin Hood, Transylvania, habsburgs, amnesty.

În această lucrare dorim să tratăm o problemă mai deosebită, care nouă ne-a atras atenția și considerăm că își are locul în istoria mentalităților, fiind un subiect puțin tratat anterior. Haiducia nu este un fenomen apărut în secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea, ci își are originea în perioada de ocupație otomană a Balcanilor, luând forma unei lupte de rezistență împotriva forțelor ocupante, care de această dată se deosebeau și prin religie, respectiv mentalitate, față de locuitori. Sentimentul acesta al unei guvernări nejustificate împingea societatea să susțină mișcările de rezistență și luptă împotriva guvernului de ocupație, chiar dacă aceste acțiuni erau caracterizate prin violențe, furturi la drumul mare, ucideri, brigandaj sau jaf.

Revenind la spațiul care ne preocupă pe noi, Transilvania trecea printr-o serie de schimbări la nivel politic, social, economic și poate cel mai

¹ Doctorand în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie – Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; e-mail: sebastian_ciceu@yahoo.com.

important pentru lumea rurală, o schimbare la nivelul mentalităților. Schimbările aduse de Habsburgi, fiscalitatea continuă, dar și calamitățile naturale, au deteriorat condiția contribuabilului transilvănean atât de tare încât acesta este gata să renunțe la cutumele și la viața cunoscută până atunci, să se refugieze în munți și păduri de unde să apeleze la violență, jaf și lotrie pentru a supraviețui, dar și pentru a pedepsi nobilimea, respectiv autoritățile. Acțiunile lotrilor au fost în măsură să genereze nesiguranță în rândul nobilimii și a celor care aveau o stare materială prosperă ce i-ar putea învinui de complicitate la abuzuri sau dobândirea de averi pe căi nefirești². În Ardeal și Banat, termenul folosit de autorități era de lotrie și îi aflăm ca precursori ai mișcării lui Horea, cete de iobagi care au fugit în codri și s-au așezat sub conducerea unor căpetenii cu o anumită experiență militară.

Documentele vremii, și ne referim aici la circulare de descurajare, dări de seamă, procese de judecată și altele, ne arată faptul că această lotrie ia amploare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind încurajată de către populația locală și punându-și amprenta asupra culturii locale, dând naștere unor balade și cântece dedicate acestor eroi locali³. Chiar dacă îi întâlnim foarte des pe acești oameni ca eroi în baladele populare, trebuie să menționăm faptul că această imagine de erou care fura de la nobili și dădea la săraci este una romantică, promovată de regimul comunist sub forma unei *lupte de clasă*. Adevărul stă însă undeva la mijloc: cetele de haiduci sau lotri erau formate din iobagi fugiți de pe domeniu (de bună voie sau din fața legii), din tineri care nu doreau să se înroleze, păstori, mineri, zilieri, dezertori sau persoane care au dorit să ia justiția în mâinile proprii (în cazul acesta putem avea țărani păgubiți, ruinați de sistemul feudal, sau chiar orășeni). În mod obișnuit, aceștia se întâlneau primăvara când înverzeau pădurile, fiindcă acestea le ofereau ascunziș și se dispersau toamna în apropierea iernii deoarece urmele din zăpadă i-ar fi putut da de gol. Crearea unei rețele de informatori, tănuitori și susținători era esențială pentru supraviețuire, prin urmare o parte din pradă revenea și acestor persoane, care riscau la fel de mult precum lotrii. Nicolae Bălcescu considera că haiducii ”luptau pentru a dobândi prin silă ceea ce li se luase prin silă. La urma urmelor, banii luați de la nobili și strângătorii de biruri erau produsul muncii norodului, or prin acești haiduci ei urmau cursul cel mai firesc cu putință, întorcându-se la adevărații producători”⁴.

² Ioan Ciorba, Cristian Apati, *Lotria în Arad și Bihor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și măsuri de combatere a acesteia reflectate în circularele bisericești*, în ”Caiete de antropologie istorică. Haiducie, brigandaj și disciplină socială”, anul IX, nr. 1, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2010, p. 21.

³ Vasile Oarcea, *Poezii populare din Țara Zărandului*, București, Editura Minerva, 1972.

⁴ Nicolae Bălcescu, *Opere alese*, II, București, 1960, p. 163.

Această direcție a haiduciei ne-a atras atenția și dorim să vedem dacă putem clasifica acest fenomen ca făcând parte dintr-o formă de evaziune de la normele societății, ca o sustragere de la obligațiile ce revin din statutul personal. Pe lângă acțiunile agresive față de nobilime și aparatul administrativ, este haiducia o formă de evaziune? Dacă da, în ce fel putem să considerăm aceste acte ca evaziuni?

Relevantă pentru a răspunde acestor întrebări este circulara trimisă de episcopul arădean Pavel Avacumovici în 30 martie 1787 cu scopul de a descuraja lotria în zona comitatelor Arad și Bihor. Pe lângă pedepsele și avertismentele transmise de acesta, e interesant de analizat textul ce are ca scop sensibilizarea oamenilor și descurajarea lor să apeleze la lotrie, prin creionarea unei imagini a familiei părăsite de bărbatul plecat în haiducie: "(...) preaiubiții lotrului prunci riscă să sufere de foame, să va[i]etă și plâng, câmpul și holdele nelucrate stând; viile lor nelucrate roada sa nu dau afară și grădinile [de] care bărbatul mai [î]nainte s-au [în]grijit și prin lucrare[a] m[â]inilor lui s-au împodobit și înfrumusețat stau sterpe"⁵. Descrierea făcută de episcopul Aradului prevestește o realitate foarte probabilă. Lipsa forței de muncă primară din familie, a bărbatului sau a feciorului ajuns la maturitate, atrage după sine și o ruinare a gospodăriei. În acest context, putem identifica lotria cu fuga de pe domeniu, cu sustragerea de la obligațiile ce țin de relația dintre stăpânul de pământ și iobag, o formă de evaziune ce afectează în cazul acesta ambele părți ale "contractului". Același tip de evaziune putem identifica și în cazul dezertorilor sau al tinerilor care fug din fața înrolării în armată. O bună parte din grupurile de haiduci aveau în componență soldați trecuți prin serviciul militar sau care au dezertat, plus un număr considerabil de tineri care au ales calea pribegiei în detrimentul serviciului militar, intrând astfel pe un teren al evaziunii numite de noi materială, sustrăgându-se de la obligațiile față de stat, care la rândul său va apela la diferite strategii, politici și metode de intimidare pentru a stopa acest fenomen.

Autoritățile au întreprins acțiuni de combatere a lotriei și de pedepsire a celor ce practicau acest stil de viață dând pedepse exemplare pentru a descuraja alte încercări. Însă efectul a fost chiar invers celui scontat: înăsprirea pedepselor pentru orice delict i-a îndemnat pe mulți țărani să fugă din calea legii, să își găsească refugiu în păduri, munți, respectiv peșteri, și să trăiască din lovituri date nobilimii sau administrației locale. Astfel, întâlnim un raport în care ni se spune că lotrii au prădat nobilimea din Ciuci (Vârfuri), s-au dus la Iosaș, unde l-au jefuit pe cârciumar luându-i bucatele și mobilierul din casă, iar când s-au tras clopotele într-o ureche țăranii nu au sărit în ajutor⁶.

⁵ I. Ciorba, Cr. Apati, *op. cit.*, p. 25.

⁶ Florian Dudaș, *Răscoala lui Horea în tradiția poporului*, București, Editura Albatros, 1984, p. 61-62.

S-au mai luat măsuri de control al populației, precum acte de călătorie sau pașapoarte pentru a trece dintr-un comitat în altul, însă autoritățile locale au evitat să organizeze campanii de vânare a lotrilor fiindcă erau conștiente că rudele și sătenii îi ajutau, după cum mărturisește și locotenentul Iosif Nagy, însărcinat cu supravegherea regiunii din jurul Deznei, care spunea că deși ”umblăm după ei zi și noapte, le tăiem drumurile, adesea le căutăm sălașurile (...), ei au o sută de spioni, iar noi nici unul, chiar dacă le-am da o căciulă plină cu aur”⁷.

Cum am mai spus anterior, pedepsele dure aplicate și celor mai mici delictive i-au îndemnat pe mai mulți țărani să fugă în pribegie, astfel că avem cazuri de răpiri de oficialități care erau apoi forțate să redacteze scrisori de amnistie către împărat. Anton Csomor, judele orașului Sebeș, relatează cum a fost reținut în 19 iulie 1784 pe moșia de lângă Prăjești de o ceată de țărani fugari, în timp ce mergea să supravegheze 40 de secerători. Acesta a fost escortat în plină zi în Sebeș, unde a fost nevoit să scrie o scrisoare de pardon către împărat. La fel se întâmplă și cu judele Stanislovich din Buteni, unde lotrii promit în schimbul amnistiei că vor depune armele⁸. Cel mai interesant caz întâlnit este cel de la Săvârșin, unde la 27 iulie 1784 o ceată de 20 de lotri din Zărand, în frunte cu Petru Beciu și Ribiță Ursu, trec valea Mureșului, pătrund în castelul de la Săvârșin al vicecomitelui de Arad, Andrei Forray, îl scoală din pat și-i cer să intervină în scris pe lângă Viena pentru a le obține pardonul. Povestea nu se încheie aici, fiindcă țărani îl răpesc pe vicecomite, nu acceptă banii de răscumpărare și îl duc în pădure pentru a redacta acolo cererea și pentru a putea trece pe listă toate numele fugarilor. La trei decenii după, Ioan Monorai, învățat din Transilvania, relatează această întâmplare din mărturiile orale culese, însă ce ne interesează pe noi este explicația dată de acesta acțiunii mai sus menționate: ”Într-acea vreme și în Țara Ungurească, ca să se poată ține prostimea în bună ascultare, foarte strânse legi erau puse și mai ales prin varmeghiile Aradului și a Bihării sau între Ardeal și Tisa, foarte cumplite, să lucre cu prostimea și pentru puțintică vină lesne se judeca spre moarte vinovatul. Pentru aceea, mulți nu tare vinovați, ca să scape de asprimea judecăților se trăgea[u] la munți și la păduri, spre Ardeal, părăsindu-și casele și copiii”⁹. Relatarea se continua cu aventura vicecontelui alături de fugari în cele aproape 2 săptămâni până când a ajuns amnistia de la Viena la Arad, în data de 9 august. Aceasta (amnistia) grația ”21 de lotri valahi”, dar doar amnis-

⁷ I. Ciorba, Cr. Apati, *op. cit.*, p. 24.

⁸ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 63.

⁹ Ioan Monorai, *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului și ale altor mișcări care în zilele ceste mai de curând să întâmplă în Europa. Culese și puse în rând prin un Patriot Român în anul 1820*, în vol. ”Izvoarele Răscoalei lui Horea”, sub redacția acad. prof. Ștefan Pascu, Seria B. Izvoare narative (apud. Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 64).

tie civilă, iar mai bine de jumătate dintre ei erau dezertori, astfel că cei rămași pe dinafară continuă agitațiile și se întorc la viața de fugari. Ce ni s-a părut mai interesant din aceste relatări este dorința acestor fugari de a se întoarce la viața lor normală, chiar dacă aceasta presupunea revenirea la statutul de iobag. Acțiunile întreprinse de aceștia aveau ca scop iertarea delictelor comise și încetarea urmăririi lor de către autorități. Ei au ales calea pribegiei fiindcă se considerau nedreptățiți de sistemul judiciar, dar au făcut un sacrificiu mare deznădăcinându-se și încercând să își facă dreptate prin alte mijloace.

Chiar dacă lotria era catalogată ca un delict grav, iar pedepsele erau de-o manieră să stârnească frica, fenomenul nu cunoaște o relaxare, iar autoritățile nu reușesc să îl combată nici prin forță, motiv pentru care apelează la capetele bisericești pentru a-i sensibiliza și a-i îndemna spre ascultare.

Mărturie ne stau circularele trimise de Curtea de la Viena sau de Înalțul locțiitor de Sfat Crăesc-unguresc din Buda organismelor superioare ale Bisericii ortodoxe, de unde ajungeau mai departe la preoți, care aveau datoria de a le citi la slujbe tuturor credincioșilor. În acestea se transmiteau învățăminte pentru a evita astfel de obiceiuri, critici aduse lotriei pe bază teologică, pedepsele ce îi așteptau pe cei care urmau acest drum, consecințele asupra familiei și gospodăriei proprii și chiar și avertismente pentru preoții care "noaptea se întâmplă ca întru fărădelege, tâlhării, jefuirii a ieșirii în cale și răpirii se dedau"¹⁰. Un exemplu de preot lotru găsim în mărturia protopopului din Buteni, Gavril Bucatoș, la 10 martie 1784, care dorea să-l numească în satul Mustești pe preotul din Cuied, fiindcă titularul era închis în Lugoj pentru lotrie și tâlhărie. Locuitorii însă s-au împotrivit, fiindcă îl voiau preot pe fratele condamnatului, care "îi mare lotru și ține cu ei, că ei așa au fost învățați să le facă popa pe voia lor (...)"¹¹.

Haiducii, cu denumirea lor specifică Transilvaniei de lotri (de la latinescul *latrones*), au reprezentat o mișcare de nesupunere a unor persoane din diferite categorii sociale față de administrația locală, față de nobilime sau chiar față de puterea centrală. Prin argumentele enunțate mai sus, am dorit să demonstrăm că pe lângă caracterul eroic al acestor acțiuni, care aveau ca scop și pedepsirea in justiției, făcându-se dreptate printr-o cale mai violentă, lotria are și un caracter evazionist. Nu doar fiindcă reprezintă o evadare din normele cotidianului și faptul că încalcă legile statului, dar în momentul în care țaranul hotărăște să se refugieze în pădure, munți sau peșteri, ducând o viață de pribeg, acesta se abate de la normele cunoscute de el până atunci, de la viața sedentară dusă alături de familia sa, se îndepărtează de cutumele cunoscute, își neglijează familia și gospodăria, și încalcă contractul încheiat între el și

¹⁰ I. Ciorba, Cr. Apati, *op. cit.*, p. 27.

¹¹ Fl. Dudaș, *Zărandul: chipuri și fapte din trecut*, București, Editura Albatros, 1981, p. 64.

stăpânul de pământ, privându-l pe acesta din urmă de forța de muncă. Din punctul de vedere al fugarului, acțiunile sale reprezintă o deșănțare (după cum am explicat mai sus) și dorește să se întoarcă la situația anterioară dacă i-ar fi iertate delictele. Prin urmare, acțiunile sale sunt văzute de el ca o cale de a-și face dreptate, dar totodată este o sustragere din cotidianul cunoscut până atunci.